

A Deutsches Bibliotheksinstitut (Német Könyvtári Intézet) működése és szolgáltatásai

Dobó Katalin

A Német Könyvtári Intézetet (a továbbiakban DBI) 1978. október 1-én alapították azzal a céllal, hogy könyvtári szolgáltatásokat nyújtson és kutatásokat végezzen a könyvtárügy területén.

A DBI két intézet szervezeti összevonásával jött létre: az *Arbeitsstelle für Bibliothekstechnik* a tudományos és szakkönyvtárak, az *Arbeitsstelle für Bibliothekswesen* pedig a közművelődési könyvtárak ügyeivel foglalkozott. Az első néhány évben két székhelyen működött a DBI, majd 1981 februárjában beköltözött a Bundesalleen álló új, hatemeletes épületbe.

A berlini székhely nem volt szerencsés választás, mivel a földrajzi távolság miatt a DBI elkülönült a szövetségi könyvtáraktól. Talán emiatt is terjedt el az a vélekedés, hogy a DBI-t szakadékként választja el a közművelődési könyvtárak hétköznapijaitól. Ami az első időszakban komoly hátránynak számított, az egyesülés után az intézet előnyre vált: nevezetesen az integrálódó kelet-német könyvtárak közelsége.

A DBI-t a tartományok és a szövetség 70-30%-os arányban finanszírozzák. Működési költsége a nyolcvanas évek elején évi 7,5 millió márkát tett ki, ehhez társult a kutatási témák költsége, évi kétmillió márkával (ezeket külön kellett megpályáztatni).

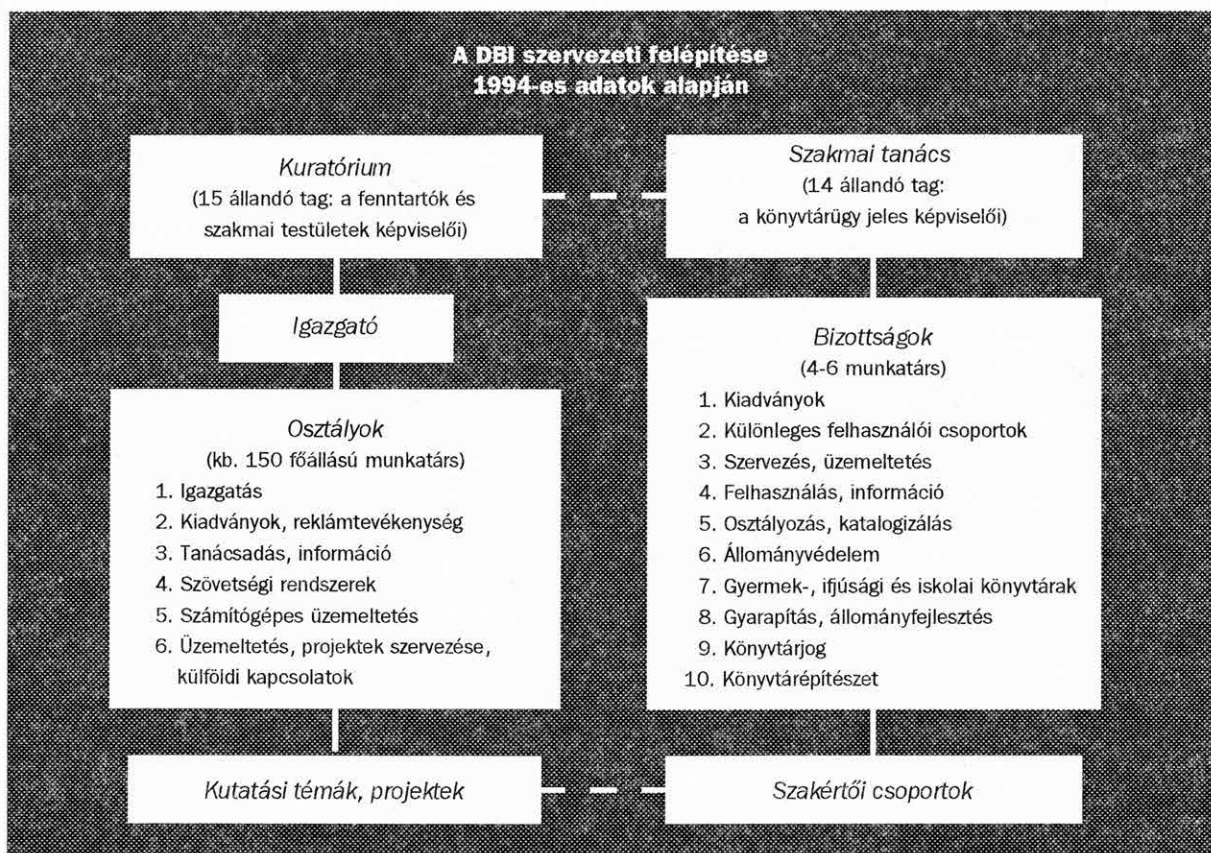
Az intézet vezető testülete a *kuratórium*, mely a fejlesztési és munkatervről, a költségvetésről,

valamint a pénzügyi tervekről dönt. Tizenöt tagból áll: a tartományok, a szövetség és szakmai testületek (DFG, DBV) képviselőiből. Az *igazgató* vezeti és képviseli az intézetet, valamint végrehajtja a kuratórium döntéseit. A *szakmai tanács* a kuratórium és az igazgató tanácsadójaként működik szakmai kérdésekben és illetékes a bizottsági kinevezésekben. Maximum 15 tagból áll. A könyvtárügy jeles képviselőiből álló tanács tagjait a kuratórium kéri föl.

A DBI eredetileg hét osztályból állt. Az intézetben kezdetben 90 főállású munkatárs dolgozott. Munkájuk közé tartozik többek között az intézet adatbázisainak építése, az ezekből való tájékoztatás, a kiadványok előállítás, valamint a tanácsadó és információs szolgáltatások ellátása, melyek száma a kilencvenes években jelentősen megnőtt.

A DBI-t feladatai végrehajtásában *bizottságok* segítik. Kutatásokat kezdeményeznek, végeznek és véleményeznek. Az egyes bizottságok négy-hat főből állnak. A tagok munkájukért nem kapnak javadalmazást. A DBI alapításakor 24 bizottságból állt, melyek a következő területeken működtek: könyvtárépítészet; képzés, továbbképzés; könyvtárjog; könyvtári statisztika; formai feltárás; olvasószolgálat; gépi adatfeldolgozás; gyarapítás; hagyományos könyvtártechnika; osztályozás; bibliográfiai feltárás; kötetzet; mozgókönyvtárak; ifjúsági és gyermekkönyvtárak; zenei könyvtárak; iskolai könyvtárak; különleges felhasználói csoportok; av-anyagok; disszertációk; kéziratok, régi könyvek; mikroformátumok; periodikák; tájékoztatás. A témák az egész könyvtárügyet lefedték. Az évek során sok változás történt a bizottságok összetételében. Pl. 1986-ban megszűnt a mozgókönyvtárakkal, 1991-ben az av-anyagokkal foglalkozó bizottság; az ifjúsági és gyermekkönyvtárak, az iskolai könyvtárak bizottsága egyesült; másokat új néven szerveztek át. Az egyes kutatási témák kidolgozására, illetve irányítására *szakértői csoportokat* alakítanak külső szakemberekből. Az intézet jelenlegi szervezeti felépítéséről ld. a következő oldalon található ábrát.

A német egyesítés alapvető változásokat hozott az intézet életében. 1990 nyaratól a két NDK-beli módszertani központtal, a *Zentralinstitut für Bibliothekswesen* (ZIB) és a *Methodisches Zentrum für wissenschaftliche Bibliothek* (MZ) szövetségre lépve dolgoztak tovább. Az együttes munka eredményeképpen kiadták az össznémet könyvtárak címjegyzékét, s a *Biblio-*

theksstatistik 1990. az új tartományok adataival jelent meg. Közös kiadványuk volt a *Bibliotheks-informationen Ost-West*, amely hét számat ért meg, folytatása a *Bibliotheksinfo* című lap.

Günter Beyersdorff, az intézet igazgatója szerint az egyesülés nem a kezdetektől megtervezett fejlődés eredménye volt, ezért a folyamat sok buktatóval járt együtt: a munkatársakat más-más előírások kötötték, jelentős különbségek voltak a három intézet történetében, szervezetében, dolgozóik gondolkodásmódjában, s nem utolsósorban, nagyon eltérőek voltak a jövőbeni kilátásaik is. Az első kérdés így hangzott: együttműködés vagy egyesülés lenne jobb? A fal lebontása utáni hónapokban a sokrétű munkakapcsolatok beindulása után az tűnt kézenfekvőnek, hogy a kialakult helyzetet szerződésekkel állandósítsák. A DBI vezetősége nem kívánta azt az országosan elterjedt gyakorlatot bevezetni, mely szerint a „mindent jobban tudó” nyugati intézmények és személyek ragadták magukhoz a kezdeményezést és irányítást.

Az NDK és NSZK egyesülése után nyilvánvalóvá vált, hogy a három intézmény fenntartása gazdaságtalan. Ekkor közös állásfoglalást adtak közre *Az egyesült Németország könyvtárainak egy könyvtári intézetre van szükségük!* címmel. Szakértők bevonásával számbavették az igényeket, feladatokat, átdolgozták az 1978-as DBI-törvényt, belső egyezményeket kötöttek az intézmények között. Az eredeti elképzelések között az szerepelt, hogy a kibővült intézménybe valamennyi munkatársat átvesszik addigi feladatkörével és jogi státuszával. Ez a terv azonban az anyagi nehézségek miatt megghiúsult; így világossá vált, hogy jelentős változások lesznek az intézmény szervezetében és munkájában.

Az MZ és a ZIB jogutód nélkül oszlott fel. Munkatársaikat az új intézmény nem automatikusan vette át. Mivel egy zárt pályázatnál nem minden területre lett volna elegendő szakember, ezért az állásokat két körben, egy belső és egy nyílt pályázaton hirdették meg. Az első körben, 1991 augusztusában az MZ és a ZIB 44 volt

munkatársát alkalmazták, a másodikban a meghirdetett 17 állásra közel 700 – főként az új tartományokból pályázó – jelentkező közül válogattak.

1992-ben az előző évi 10 millió márkás költségvetést 15,5 millióra emelték, ehhez járult a kutatási témákra külön kapott 1,4 millió márka. Ez a növekedés példa nélküli az intézet történetében, minthogy az is, hogy valamennyi – létszám-bővítésre és pénzre vonatkozó – igényt kurtítás nélkül jóváhagytak.

A rendkívüli fejlesztés a feladatok és elvárások megnövekedésével járt együtt, ugyanis csaknem kétszerannyi könyvtárnak kell szolgálatniuk, mint korábban. A létszám-növekedést és az új anyagi forrásokat a következő területeken kívánták felhasználni:

- Eddig megoldatlan feladatok ellátása: pl. jogi tanácsadás bevezetése, információs szolgáltatás az av-médiáról és a zenei könyvtárak részére, tájékoztatás a továbbképzési lehetőségekről és rendezvényekről.
- Eddig nem kielégítően ellátott feladatok fejlesztése: a közkönyvtáraknak nyújtott szolgáltatások bővítése (elsősorban könyvtárépítészeti, könyvtártechnikai kérdésekben, és a gyermek-, ifjúsági és iskolai könyvtárak területén).
- A német egyesülés miatt megnövekedett igények kielégítése, elsősorban az állományfejlesztés, számítógépesítés vagy a kelet-német közkönyvtárakban használatos osztályozási rendszer, a KAB továbbfejlesztése révén.

1992 óta az intézet szervezi az Oktatási és Tudományos Minisztériumnak (BMW) a középkelet-európai felsőoktatási és tudományos könyvtárakat támogató programját. 1995 végéig a tervek szerint 17 millió márkát költenek könyvadományokra.

A DBI-nek rövidesen új, nagyobb épületre lesz szüksége. Az ígéretek szerint 1996 őszétől a Staatsbibliothek Unter den Linden tőszomszédságában fognak új épületet kapni.

Az intézet kiadványai

A DBI kiadásra fordítható évi költségvetésének (ez 1992-ben kb. egymillió márkát tett ki) kétharmadát a hagyományos, nyomtatott kiadvá-

nyokra fordítják, egyharmadából pedig mikrofilme formátumú, illetve géppel olvasható adathordozókat finanszíroznak. Bár az intézet nem kereskedelmi kiadvállalatként működik, a költségmegtérülés szempontjait sem hagyják figyelmen kívül. A kiadványok forgalmazásából általában annyi a bevételük, hogy a közvetlen nyomdai költségeket, a tiszteletpéldányok árát, valamint a postaköltségeket fedezni tudják.

Kiadványaik – jellegük és szerepük alapján – három csoportra oszthatók. Az elsőbe azok a *könyvsorozatok* tartoznak (DBI-Materialien, Arbeitshilfen), amelyek az intézetben folyó, vagy az intézet közreműködésével folytatott kutatások eredményét a szakmai nyilvánosság elé tárják. *Folyóirataikban* szakmai információkat, híreket, vitaanyagokat közölnek, míg a publikációk harmadik csoportjába a *központi szolgáltatásokat támogató kiadványok* sorolhatók (bibliográfiai és statisztikai kiadványok stb.).

Könyvsorozatok

DBI-Materialien: A sorozatban 1980 óta évente kb. tíz kiadvány jelenik meg. A gazdag tematika átfogja a különböző könyvtártípusok alapirodalmát, a gyakorlati segédkönyveket (pl. könyvtárhasználati segédletek, vámkézikiadvány, tanfolyami füzetek, állományjegyzékek) és a kutatási eredményeket (szociológiai vizsgálatok, a régi állomány feldolgozása, a CD-ROM bevezetése stb.). Mivel a nyomdai átfutás gyorsabb, mint más kiadónál, ez lehetővé teszi, hogy aktuális problémákkal is foglalkozzanak. A nyolcvanas évek végén például több kötetet is megjelentettek a tudományos könyvtárak egyik égető gondjáról, a régi állomány számítógépes feldolgozásáról. Így lehetővé vált, hogy a szerzők korrigálják, továbbfejlessék elgondolásaikat – a gyors megjelenés lehetőséget adott a szakmai, szemléletbeli változások tükrözésére.

A sorozaton kívül szabálytalan időközönként jelennek meg az *Arbeitshilfen* aktuális, gyakorlati problémákkal foglalkozó kötetei, valamint önálló kiadványokként kézikönyvek, szabványok (*Einzelpublikationen*).

Az itt közreadott munkákat általában a DBI munkacsoportjaiban, vagy pedig a Deutsche Forschungsgemeinschaftban, a DBI szakmai felügyelete mellett dolgozzák ki. A sajtó alá rende-

zéssel, szerkesztéssel a DBI publikációs osztálya foglalkozik. A szöveget számítógéppel rögzítik, szerkesztik és a nyomdakész kéziratot adják a nyomdába sokszorosítani. Az előfizetői példányokat közvetlenül a nyomdából postázzák, a terjesztés a továbbiakban az intézet dolga. A DBI-Materialien átlagos példányszáma 800-1000 között mozog. Ebből kb. kétszázat előfizetőknek küldenek. A kiadás utáni első évben a kiadványok kb. 70%-át adják el, a kereslet aztán csökken, így az egyes címekből még éveken tudnak szállítani a megrendelőknek.

Folyóiratok

A folyóiratok szerkesztése és előállítása a könyvsorozatokhoz hasonlóan az intézetben történik. Az itt szerkesztett időszaki kiadványok közül a *Bibliotheksdiens*t a legfontosabb, országos, tudományos és szakkönyvtárak, valamint a közművelődési könyvtárak számára készülő, havonta megjelenő folyóirat. A DBI alapítása óta a lap példányszáma megduplázódott, jelenleg 4200 példányban jelenik meg. Használhatóságának és hasznosságának oka a gyorsaság és az időszerepesség. Mivel a szerkesztők nem főállásban dolgoznak, ezért nincs lehetőség arra, hogy szorosabb kapcsolatot építsenek ki más intézményekkel – amely ugyan időigényes, de valószínűleg hatékony lenne.

A *Bibliotheksinfo*-t 1991-ben alapították. Induló számának bevezetője szerint a lap a tapasztalatcsere fórumaként kíván működni, az átmeneti időszakban pedig elsősorban a keletnémet könyvtárosok számára szeretne módszertani és gyakorlati segítséget adni. Országosan elterjedt havilap, melynek több mint 1300 előfizetője van, elsősorban a kis és közepes nagyságú közművelődési könyvtárak között. A tanulmányok, tudósítások, közlemények kisebb részét a DBI munkatársai írják, az írások többsége azonban külső munkatársaktól származik.

A többi folyóirat szűkebb olvasói réteghez szól. A *Schulbibliothek Aktuell*nek pl. 600 iskolai könyvtáros előfizetője van, míg a negyedévente megjelenő *Forum Musikbibliothek* c. lapot háromszáz zenei könyvtár járátja, s jelentős a külföldi megrendelők száma is. A *Bibliothek für alle* főként olyan közművelődési könyvtárak számára készül, ahol szociális munkával és speciális ellátást

igénylő csoportokkal foglalkoznak; előfizetői száma 430. A *BuchMobil* c. információs kiadvány a mozgókönyvtárak munkáját segíti a közlekedési technika és a könyvtárbuszokban is alkalmazható számítógépes fejlesztések figyelemmel kísérésével. Az *Arthoteken-Rundbrief* a művészeti alkotásokat kölcsönző könyvtárak körlevele, a *Presse-spiegel* könyvtári sajtószemle, a *Fit durch Fortbildung* pedig olyan havonta megjelenő naptár, amely a könyvtárosok figyelmét a különböző továbbképzési lehetőségekre hívja fel.

A legutóbbi idők terméke az *Info-Listen*, melyet évente 2-3 alkalommal adnak közre. A jegyzék azoknak a nyomtatványoknak a listáját tartalmazza, amelyeket a közművelődési könyvtárak a reklámtevékenységükben hasznosíthatnak.

Az *Informationsdienst Ausstellungen* 1994 februárjától évente kétszer jelenik meg. Az intézet kérdőíveket küldött szét a könyvtáraknak, amelyben arra kért választ, hogy az intézmények milyen kiállításokat szerveztek, s ezeket mennyi időre és milyen feltételekkel tudják kölcsönözni más könyvtáraknak. Ezeket a válaszokat aztán összegyűjtötték, rendszereztek. Az első szám az 1992-1993-as év kiállításairól közölt információkat, témánként csoportosítva. A kölcsönözni kívánó könyvtárak a megadott címen jelentkezhetnek. E szolgáltatás segítségével többször felhasználható a kiállított anyagok, s a könyvtárak kis energiabefektetéssel szervezhetnek változatos bemutatókat.

Központi szolgáltatásokat támogató kiadványok

A bibliográfiai és statisztikai munkák készítésének német földön nagy hagyományai vannak. Ezért is meglepő, hogy a német könyv- és könyvtárügy bibliográfiai feldolgozását a háború utáni években elhanyagolták. 1982 óta jelenik meg *Horst Meyer* vállalkozásaként a könyv- és könyvtártörténet bibliográfiája. A kurrens szakbibliográfia kezdetben *Fachbibliographische Dienst* címen jelent meg, majd *Dokumentationsdienst Bibliothekswesen* (DOBI) címen folytatódott a DBI kiadásában. 1991-ig közölte a német szakirodalmat, könnyen kezelhető rendszerben, a címleírások mellett színvonalas, tömör tartalmi kivonattal. Az ún. szürke szakirodalom szintén annotálva, válogatva került be. 1992-ben a DOBI-t egyesítették a volt NDK-ban megjelent *Informationsdienst Bib-*

liothekswesen c. referáló lappal. A fúzió óta a külföldön megjelenő szakirodalmat is közlik. Az évente négyszer kiadott bibliográfiát a Deutsche Bibliothek és a lipcsei Deutsche Bücherei készíti, a DBI pedig a technikai munkálatokat és a szerkesztést végzi.

1994-ben jelent meg a *Zeitschriftendienst* (ZD) harmincadik évfolyama. A kiadványt 1965-ben, „önsegélyező” jelleggel a közművelődési könyvtárak egy kis csoportja indította el, s vállalkozásuk az évek során fontos tájékoztatói segédeszközzé nőtte ki magát. Ma több mint húsz könyvtár együttműködése alapján készül. Kb. 180 német nyelvű periodikát dolgoznak fel a legkülönbözőbb szakterületekről, ezeket tartalmilag elemzik, tárgyszavazzák. Az eredmények a DBI-ben, a ZD szerkesztőségében futnak össze; itt előbb ellenőrzik, majd megszerkesztik a tételeket, elvégzik a számítógépes adatrögzítést és a kiadást. 1990 óta a címléírások az RSWK és SWD szabványok alapján készülnek. A ZD-előfizetők számára 1994-ben másolatküldő szolgálatot hoztak létre, melynél az adatbankban szereplő bármely, 1990 után megjelent cikk eredeti szövege megrendelhető.

A *Zeitschriftendienst* több formában is hozzáférhető.

- A „nagy ZD” mikrofilm kiadásban teljes körű szolgáltatást kínál, valamennyi feldolgozott tételt tartalmazza. Függelékében található a *ZD-Musik*, kb. 75 idegen és német nyelvű zenei folyóirat anyagával, amely a főntebb ismertetett rendszer szerint készül és épül fel. A másik függelékéről, a *TEST-INDEX*-ről azért szöveg részletesebben, mert nálunk még nem vezettek be hasonló szolgáltatást. A DBI és a berlini Stiftung Verbraucherinstitut (Fogyasztóvédelmi Intézet) fejlesztette ki tizenöt éve. Kilenc könyvtárban évente kb. 2000 áru- és szolgáltatás-tesztet, ismertetőt, vevőtájékoztatót dolgoznak fel; reklámokat, jelentéktelenebb cikkeket nem vesznek föl, viszont nagy figyelmet szentelnek a független fogyasztói szervezetek által kiadott broszúráknak, vevőtájékoztatóknak. Kéthavonta jelenik meg, féléves és éves kumulációval.
- A „kis ZD” olyan válogatást közölt nyomtatott formában, amely kb. 80 folyóirat cikkeket tartalmazta. Megrendelői közé a kisebb közművelődési könyvtárak tartoztak. Kéthavonta adták közre, éves kumulációval. Mivel ez

a kiadvány éveken át ráfizetéses volt, 1995-től megszűnt a kiadása.

- 1987 óta rendelkezésre áll a ZD adatbank-változata is, floppy-n. Használatához IBM-kompatibilis számítógépre van szükség, az MS-DOS vagy a PC-DOS 2.0-ás (vagy magasabb számú) verziójára, és évente 3 MByte-os háttértároló-kapacitásra.
- A ZD anyaga online is elérhető a DBI-LINK-en keresztül.

Az utóbbi másfél évtized legnagyobb könyvtári teljesítményei közé tartozik a *Zeitschriften-datenbank* (ZDB) nevű periodika-adatbázis létrehozása. Németország folyóiratállományát tartományonként, körzetenként dolgozzák föl, méreteire mi sem jellemzőbb, mint hogy 1982-ben 266 ezer címmel és 852 ezer lelőhelyadattal rendelkezett, s ez a szám a következő hat évben megduplázódott (1988: 500 ezer cím, 1,8 millió lelőhelyadat). A felmérés az új tartományok periodikáinak számbavételével folytatódik. A ZDB elérhető az IBAS-adatbankban állandó online hozzáféréssel, kapható mikrofilm formában – ez utóbbi évente kétszer, kumulált új kiadásként. CD-ROM kiadását 1992-ben kezdték előkészíteni, 1994-től forgalmazzák.

A *Verbundkatalog maschinenlesbarer Katalogdaten deutscher Bibliotheken* (VK) a nyugat-német tudományos könyvtárak kb. kilencmillió gépi katalógustételét tartalmazza. Az adatok feldolgozása hasonlóképpen tartományonként, körzeti-együttműködési egységenként zajlott, mint a periodikáknál, bár az együttműködés megszervezése itt nehezebben ment. (1982-ben még öt különböző leírást alkalmaztak az adatfelvételkor!) Áttörést a régi állományok retrospektív feldolgozása és konvertálása hozott (elsőként a müncheni, göttingeni és wolfenbütteli könyvtárakban). Jelenleg az 1945 utáni teljes könyvállomány online hozzáférésén dolgoznak. A VK-adatbázis a könyvtárközi kölcsönzés és a katalógusépítés alapja.

Folyamatosan építenek egyéb, országos adatbázisokat is – személynevekről, illetve kongresszusi és konferenciainformációkról –, ezek online módon hozzáférhetők, és a feldolgozó munkát segítik.

Deutsche Bibliotheksstatistik (DBS). A DBI szerkesztőségének munkájához mindenképpent a német könyvtárügy különböző területeiről való adatgyűjtés tartozik. A német könyvtári statisztika körül sok vita volt, ugyanis a szerkesztők nincse-

nek abban a helyzetben, hogy a könyvtárak által megadott adatokat ellenőrizték, a bizonytalanokra rákérdéztek. A kirívóan téves adatokat megjegyzés, javítás nélkül közölték. 1994-ben a kérdőíveket ésszerűsítették, átdolgozták.

A DBS-szerkesztőség kezeli a német könyvtárak címtárát is, melyet évente egyszer aktualizálnak. Az adatbank alapján a következő publikációk készülnek:

- *Adressbuch deutscher Bibliotheken*. 1990 őszen jelent meg az első kiadás, melyet 1992 januárjában követett az aktualizált második. Ez 5772 könyvtár címét tartalmazta (ebből 2328 az új tartományokban és Kelet-Berlinben található).
- *Sigelverzeichnis* (rövidítésjegyzék). A könyvtárak rövidített elnevezésének, szignójának feloldásait tartalmazza. Nem szerepelnek benne egyetemi, főiskolai, tanszéki és intézeti könyvtárak.
- Telefaxszal rendelkező könyvtárak jegyzéke. Az intézeti és fiókkönyvtárak kivételével valamennyi könyvtár telefon- és telefax-számát összegyűjtötték benne, de további címadatokat nem közölnek.

Audiovizuális anyagok

1991-ben a DBI kuratóriuma úgy döntött, hogy az av-bizottságot – tízéves fennállása után – megszünteti. Ugyanakkor létrehozta egy, az av-médiákkal foglalkozó információs szolgálatot. Az RSWK és a RAK audiovizuális médiakra vonatkozó szabványait az osztályozással és katalogizálással foglalkozó bizottság feladatkörébe utalták át. Az időközben elkészült RAK-AV 1994-ben jelent meg. Megszűnt a bizottság által szerkesztett tájékoztató kiadvány, az AV-Info.

Az av-bizottság 1986 óta két évente végzett egy vizsgálatot, *Videokazetták a közművelődési könyvtárakban* címmel. A felmérések folytatódta az átszervezés után is: a könyvtári statisztika érdekében a könyvtáraknak kiküldött kérdőíveket kiegészítették a videókra vonatkozó kérdésekkel.

1988 és 1990 között mind az állomány nagyságában, mind a kazettákat gyűjtő könyvtárak számában jelentős növekedés volt tapasztalható: mindkét szám megduplázódott. (A régi tartományokban 1988-ban: 74 könyvtár, 40 ezer kazetta; két év múlva: 147 könyvtár, 78 ezer kazetta.)

1992-ben a felmérés kiterjedt az új tartományok közművelődési könyvtáira is. Nagy többségük gyűjtőkörében videokazetták is szerepeltek. A csúcst a müncheni, bielefeldi és bonni központi könyvtárak tartották öt-nyolcezres állománnyal. 1990-92 között ismét megduplázódott az av-anyagot beszerző könyvtárak és két és félszere-sére nőtt az állomány száma (195 ezer kazetta). A számok értelmezéséhez hozzátartozik az a tény, hogy a német egyesülés előtt az NDK könyvtárai gyakorlatilag nem gyűjtöttek videokazettákat; olvasóik visszahódításához viszont jelentősen hozzájárult az új szolgáltatás, a videobeszerzés és -kölcsonzés bevezetése. (A könyvtári videotékák kínálata általában jelentősen különbözik a kereskedelmi videotékákétól.) A Német Videointézet (Deutsches Video Institut) felmérése szerint 1991-ben a régi tartományok háztartásainak 48, az újakénak 30%-a rendelkezett videokészülékkel; a kazettapiac választéka évről-évre bővül, s egyre olcsóbban kínálják a műsoros kazettákat.

A 195 ezer kazettát becslések szerint több mint kétmilliószor kölcsönözték. A legnépszerűbbek a játék- és a gyerekfilmek voltak. Az összes kölcsönzés 11%-a a videokazettákra esett, s a könyvtáraknak mindössze egyötöde kért kölcsönzési díjat értük. (Ennek ismeretében érthetőbb a kereskedelmi cégek vehemens tiltakozása a könyvtárak kölcsönzési gyakorlata ellen.) A könyvtárak 81%-a betűrendes, negyede pedig tárgyszókatalógusban tárja föl videóállományát. A tavaly megjelent leíró-katalogizáló szabványok segítségével várhatóan még több állományt fognak feldolgozni.

A DBI összeállította a videógyártók és -forgalmazók listáját. 1992 végén jelent meg egy segédletük, mely a gyermek- és ifjúsági videokazetták beszerzéséhez ad segítséget.

Szociális munka

A különleges ellátást igénylő csoportokkal foglalkozó bizottság az utóbbi időben a Stiftung Lesen (Olvasás Alapítvány) közreműködésével az elítéltek és foglyok olvasmánnyal való ellátását és a börtönkönyvtárak helyzetét vizsgálta. Új vállalkozást kezdeményeztek az Ernst Klett Kiadóval: az Amerikából átvett „Easy-to-read”-kiadványokkal olvasni tanuló felnőtteknek segítenek. Kísérleteket folytattak kórházi könyvtárakban,

hogy a pszichikai terheléseket, konfliktusszituációkat hogyan oldhatják fel megfelelő olvasmányok segítségével.

A *Literaturversorgung für Ausländer* (Külföldiek ellátása irodalommal) című programjukat a szláv nyelvek válogatott irodalmával egészítették ki, mivel e nyelvterület könyvei iránt nagyon megnőtt a kereslet.

A DBI 1993 elején tette közzé új, *Külföldiekkel élni* elnevezésű programját. Az elképzelés abból indul ki, hogy a könyvtárosmunka alapvetően hozzájárul a bizalmatlanság és az előítéletek eloszlatásához azzal, hogy tudást, információt közvetít a világról, a tudomány különböző területeiről. A könyvtár az új nézetekkel és tapasztalatokkal való találkozás színtere; mint kommunikációs és információs központ, más származású emberekkel, érdeklődési körökkel, különböző politikai nézetekkel szembesíthet. A *Külföldiekkel élni* c. jegyzék szépirodalmat, idegengyűlölettel és annak következményeivel foglalkozó szakkönyveket, ifjúsági irodalmat és videókat tartalmaz, speciális és politikai szervezetek, információs központok címét közli, szervezési tippeket ad rendezvények megtartásához. Plakátot terveztek és sokszorosítottak. Az ötezer példányban megjelentetett anyagot ingyen juttatták el a könyvtárokhoz; az előállítási költségeket részben szponzorok viselték.

A *Bibliothek für Alle* című folyóiratot szintén ennek a bizottságnak a tagjai szerkesztik.

Szervezés és üzemeltetés

Ezen a néven és ezzel a feladatkörrel 1991 óta működik egy bizottság, amely a DBI történetében nem támaszkodhat előzményekre.

A Bertelsmann Alapítvánnyal közösen dolgoznak a *Teljesítménymérés a közkönyvtárakban* témán, munkakörönként megállapítva az értékelés szempontjait, a munkatársakkal szemben támasztott elvárásokat. Felméréseket készítenek arról, hogyan hat a számítógépesítés bevezetése a könyvtári munkafolyamatokra, a szervezésre – az eddigi vizsgálatokkal ellentétben nem a probléma technikai vetületére voltak kíváncsiak, hanem az emberi erőforrások, szakértelem átcsoportosítására, új szempontú felhasználására, arra, hogy milyen idő- és munkamegtakarítást lehet elérni, mekkora többletmunkát, milyen jellegű

átképzést követel meg a számítógépek használata.

Úgy ítélték meg, hogy az általuk végzett kutatások nem vezettek általánosítható következtetésekhez. Megállapították, hogy a munkaszervezés gyökeresen különbözik a tudományos és közművelődési könyvtárakban. Mivel a bizottság nem képes mindkét területen hatékonyan működni, ezért úgy határoztak, hogy a továbbiakban (1993-tól) csak a közművelődési könyvtárak helyzetével foglalkoznak.

1992-ben szerveztek először továbbképzést az új tartományok közművelődési könyvtárainak vezetői részére a könyvtári menedzsmentről, melyet a nagy érdeklődésre való tekintettel megismételtek.

Feladataik közé tartozik a DBI projektjeinek szakmai előkészítése, az anyagi támogatások megpályázása és az elszámolásokban való segítség. Számítógépes fejlesztések megvalósításában, a számítógépes tervezés elméleti kérdéseinek kidolgozásában is közreműködnek. Könyvtárhasználattal, olvasáskutatással kapcsolatos felméréseket végeznek; elkészítették a *Teljesítménymérés, marketing és menedzsment a könyvtárakban* című annotált irodalomjegyzéket.

Felhasználás, információ

A bizottságot 1991-ben alakították meg öt munkatárssal, három korábbi DBI-bizottság munkakörének összevonásával.

Munkájuk középpontjában a kölcsönzés hazai és külföldi gyakorlata áll. Átmeneti szabályokat dolgoztak ki a keletnémet-nyugatnémet könyvtárközi dokumentumcsere irányítására. (A régi tartományok előírásaitól eltérve pl. a keletnémet cégek könyvtárak részt vehetnek az országos kölcsönzési rendszerben, mivel gyakorlatilag közművelődési könyvtárak szerepét töltik be.) Támogatják a keleti könyvtárakat abban, hogy kölcsönzési rendszerüket átstrukturálják a nyugatnémet minta szerint. Többek között ez indokolta (és persze az életbe lépése óta eltelt közel másfél évtized változásai), hogy az 1979-ben összeállított kölcsönzési szabályzatot revideálják. Az új változat nyilvános vitája a bochumi könyvtároskonferencián volt; a tartalmi-stilisztikai átdolgozás 1992 novemberében befejeződött, a kötet a kö-

vetkező évben megjelent. Pár év múlva újabb kiadása lesz esedékes; bele kell építeni a most folyó németországi és külföldi alternatív számítógépes kutatások tapasztalatait is.

A bizottság nyilvános viták és kérdőívek segítségével vizsgálta a német könyvtárak előírásait és gyakorlatát az ún. védett művek (a XVII-XVIII. században nyomtatott irodalom) kölcsönzésénél. Figyelemmel kísérik az új tartományokban kiépülő mozgókönyvtári szolgáltatásokat, hogy minél ésszerűbb hálózatot és útvonalakat alakítsanak ki.

Aggodalommal fogadták a hírt, hogy a hannoveri egyetemi könyvtár és a kölni központi orvosi könyvtár térítés ellenében fogja kölcsönözni állományát. Szükségessé vált egy egységes tarifarendszer kidolgozása, bár a bizottság véleménye változatlanul az, hogy a kölcsönzés az ingyenes könyvtári szolgáltatások közé kell hogy tartozzon. (Sürgős megrendelések és online szolgáltatások igénybevétele természetesen térítésköteles.)

A térítések bevezetése a nemzetközi gyakorlatban is előfordul, pl. a washingtoni Kongresszusi Könyvtár 1993-tól már nem ingyen küldi a nemzetközi csereforgalom számára a dokumentumokat. A kérések feldolgozásért 10 dollárt kérnek – nemleges válasz esetén is.

A kelet-európai könyvtáraktól érkező riasztó hírek hatására, a bizottság a goseni, nemzetközi könyvtárközi kölcsönzéssel és dokumentumszállítással foglalkozó konferencián azt javasolta, hogy 1993 végéig a kelet-európai könyvtárak számára ne csak a német, hanem a külföldön megjelent irodalmat is ingyen kölcsönözzék. – A javaslatot elfogadták.

Közreműködtek az új, a nemzetközi kölcsönzésben használatos IFLA-adatlap kidolgozásában.

1993 áprilisában Göttingenben kerekasztal-beszélgetést szerveztek a nem-könyv jellegű anyagok használatáról. Úgy vélték, a különböző problémák, kérdések megsokszorozódása és a technikai médiák térhódítása szükségessé teszi a széles körű, nyilvános megvitatást.

Mint várható volt, az audiovizuális anyagok területén kevés bizonytalanság merült föl; a közművelődési könyvtárak munkatársai a videokölcsönzések munkaigényességét, könyvtárankénti eltérő színvonalát emelték ki. A tudományos könyvtárak képviselői az ún. szürke anyagok osztályozásának, utalórendszerének kérdéseit taglalták. Közös probléma volt, hogy honnan le-

het időben értesülni a „szürke” videófilmek megjelenéséről, és hogyan lehet beszerezni őket.

A hagyományos médiák (diák, lemezek, magnókazetták) használata visszaszorult a videóhoz és a CD-hez képest. A szöveges kazettáknak egyre inkább a vakok és csökkentlátók könyvtári ellátásában van szerepük.

Kevésbé egyöntetű vélemények hangzottak el az ún. technikai médiák, a CD-ROM és számítógép-lemezek kapcsán. Megvitatották a licenstszerződések előnyeit, hátrányait, a felhasználás feltételeit, a szerzői jogi kérdéseket, az EK kölcsönzési irányelveit, a nyílt és zárt felhasználói kör jogi fogalmát.

A floppy postai távkölcsönzése a gyakorlatban bevált, s egyre népszerűbb. A vírusok miatti rendszeres ellenőrzésük viszont megoldatlan; a bonyolultabb programok esetében nagyon időigényes az ellenőrző programok futtatása. Ezért azt a megoldást javasolták, hogy részletes használati utasítással ellátva, kölcsönözzék a vírusellenőrző programot is a felhasználónak.

A mikroformák esetében a régi előírások érvényesülnek, vagyis csak olvasótermi használatra adják ki őket. A szakmai vita résztvevői szerint ezt a gyakorlatot is érdemes felülbírálni.

Osztályozás, katalogizálás

E bizottság egy-egy munkacsoportja foglalkozik a RAK és az RSWK (a német nyelvterület dokumentumleírási szabályzata és a tárgyszókatalógus szabályzata) folyamatos átdolgozásával.

1991-ben határoztak arról, hogy a DBI megjelenteti a RAK új, átdolgozott kiadását, mivel az első kiadás, 1983 óta számos változtatás és részkiadás látott napvilágot, ami megnehezítette a szabvány használatát. Az egyesítés után a kelet-német könyvtárakban is megnőtt a kereslet a kiadvány iránt. A szabvány 1993-ban jelent meg.

A RAK-AV-t, az audiovizuális médiákra vonatkozó dokumentumleírási szabályzatot először 1985-ben adták ki; új kiadása, amely végérvényes rendszert közöl az átmeneti szabályozás helyett és figyelembe veszi az új technikák alkalmazása során szerzett tapasztalatokat, 1994-ben megjelent. Számptalan javaslat érkezett a RAK-Musik módosítására is. Így pl. a zenei művek, hangszalagok főcímeiként újabban azt a helyet, oldalt fogadják el, amely a címet összefoglaló tar-

talmi adatokkal együtt közli. A nem-európai, finn-ugor és szláv nyelvű eredeti címek helyett – főként a közművelődési könyvtárak gyakorlatában – egységes, német nyelvű címet használnak a zeneművek jelölésére. Kidolgozták a RAK-AV és a RAK-Musik összefüggéseit – az egyeztetés a zenei videókazetták leírásához szükséges.

A tárgyszókatálógus szabványa, az RSWK új kiadása a példatárral együtt 1991-ben jelent meg ötszáz példányban. A szabályzat hamar elfogyott, utánnomásra volt szükség. Ez az új változat a megelőzőhöz képest kiegészült a speciális szerzőségi adatokkal, „lásd még” mutatórendszerrel a nyelvjárási kifejezésekhez, a nyelvterületek megjelölésével, a kelet-ázsiai szépirodalmi művek címével stb.

Az online munkacsoport az online katalógus szabványainak megalkotásával foglalkozik. Ehhez a hagyományos katalógizálás szabványait használták fel, de szükség volt a pleonazmusok kiküszöbölésére a tárgyszóláncból, a homonímák egyértelmű megkülönböztetésére, az utalórendszer újraszabályozására. Egy tiszta online katalógusban le kellett mondani a gyűjteményes kiadások összefoglaló leírásáról, illetve a hierarchikus leírásokról. A munkacsoport szoros kapcsolatban állt a Német Nemzeti Bibliográfia szerkesztőségével. 1993 tavaszán munkájuk eredményeként megjelent a *RAK für Online-Kataloge*.

1992 elejétől a szakmai tanács a szabályzatok megváltoztatásának új rendszerét vezette be, amely alapján a szakmai nyilvánosság nagyobb szerepet kap. A RAK-Közleményekben és az RSWK-Közleményekben vitára bocsátják a tervezett módosítások szövegét. Az állásfoglalás csak a hozzászólók véleményeinek összegzése után lép érvénybe. 1992-ben jelent meg a RAK-Közlemények 11. száma, melyben a régi nyomtatványok katalógizálásáról szóló ajánlást publikálták. Bár a határidő meglehetősen szűkre szabott volt (az anyagot még be akarták dolgozni a nyomdába készülő új RAK-kiadásba), és a kezdeményezés sem váltott ki nagy visszhangot, a javaslatok alapján született néhány szerkesztőségi változtatás. A szakma kedvezően fogadta az újítást, más témában felvetett kérdésekre jóval élénkebben reagáltak.

Az intézetben folyamatosan dolgoznak a személynevek adatbankjának bővítésén. Több belső használatú adatbank van (a DBI-ben, a Deutsche Bibliothekben), a DBI egységeset kíván

létrehozni, amely a dokumentumleíráshoz és a katalógizáláshoz egyaránt használható. Az intézetben épül a régi állomány feldolgozásánál előforduló személynevek adatbankja, külön gyűjtik a középkor és az antikvitás személyneveit, és itt található a Német Zenei Archivum személynév-gyűjteménye is.

A személynevek néhány csoportjának egységes használatáról már döntöttek, ide tartoznak a kínai és latin nevek, valamint a görög nevek latin formája. Az ókori művek egységesített címeit a tübingeni egyetemi könyvtár kezdte gyűjteni; ezt az adatbankot szabványként bővítik tovább.

További megbeszélést igényelnek a következő témák: mikroformák leírása, képalbumok katalógizálása, filmforgatókönyvek, mellékletek, alsortzatok leírása, a belga nevek használata és a szabályos időközönként megrendezett kongresszusok testületként való leírása.

Állományvédelem

Az állományvédelemben kiemelt szerepet kapott a tömeges konzerválás technikai kivitelezése (könyvek és kéziratok nagyobb mennyiségének savmentesítése). Az eljárásban a frankfurti Battelle Intézet mérnökeinek, kutatóinak munkáját, az általuk kifejlesztett technológiát hasznosítják, amely a fluor-szénhidrogének kivonásán alapul. Lényege, hogy a káros anyagot nagy koncentrációjú széndioxid segítségével, lúgos kémhatású pufferanyag hozzáadásával eltávolítják. A tömeges konzerválás a savas előállítás következtében idővel széteső papír károsodását megállítja, s negatív hatásai más eljárásokhoz viszonyítva elhanyagolhatóak. A savtalanítást nagy méretekben a lipcsei Deutsche Bücherei állományán próbálták ki először. Gondosan megterveztek mindent: a munkatársak kiképzését, az állomány elő- és utókezelését. Az eredmények a várakozásoknak megfelelően kiválóak.

A bizottság felméréseket végez a papírkárosodás méreteiről és következményeiről, s rendszeresen publikálják azokat, tudósítanak a megelőző intézkedésekről és javaslatokról. A beszámolók megdöbbentő adatokat tartalmaznak: a tudományos könyvtárak állományának 12%-a részben vagy a használhatatlanságig tönkrement, további 30%-uk papírja többé-kevésbé el-

színeződött, ezért használatukat korlátozni kellene.

A megoldások egyike lehet az ún. öregedés-álló papír előállítás, amikor már a gyártás során mellőzik a károsító anyagok használatát. A bizottság kiadott egy füzetet, amely azoknak a papíripari cégeknek a listáját tartalmazza, amelyek ilyen tartós papírt gyártanak, így ha a gyártók termékei bizonyos kritériumoknak megfelelnek, az minőségi garanciát jelent a vásárló könyvtárak, archívumok számára. A papír minőségét többfokozatú skálarendszer alapján értékeli.

1991-ben három helyen indult a régi tartományokban restaurátorképzés, ehhez társultak a volt NDK-beli oktatási intézmények tanfolyamai. Jelentős különbségek voltak a tantervben, az oktatási módszerekben és a képzés céljában. Az egységesítés érdekében 1992 év őszén a bizottság megvitatta és közzétette a restaurátorképzésre vonatkozó irányelveit. Meghatározták, hogy melyek azok az alapismeretek – természet-tudományos alapok, laboratóriumi gyakorlatok, könyvtári gyakorlat és anyagismeret –, amelyet a képzés során a hallgatónak el kell sajátítaniuk, milyen munkaszervezési és üzleti tapasztalatokra kell szert tenniük.

Gyermek-, ifjúsági és iskolai könyvtárak

1989 őszén a politikai változások lehetővé tették, hogy az NDK könyvtárosegyesületből meghívják a gyerek- és ifjúsági kollégákat egy tanulmányútra. Azóta is szoros együttműködésre és jó munkakapcsolatokra törekzenek az új tartományok könyvtárosaival.

1991-ben átszervezték a gyermek-, ifjúsági és iskolai könyvtári bizottságot is, és három kiemelt témát jelöltek meg számára:

1. Iskolai könyvtárak építése az új tartományokban (a könyvtárépítészeti bizottsággal közös feladat);

2. Az olvasási kultúra és az aktív médiahasználat a gyermek-, ifjúsági és iskolai könyvtárakban. Fejlesztés és a témához kapcsolódó anyagok publikálása;

3. Iskolai könyvtárak kisiskolákban. (Tapasztalataik szerint az iskolai könyvtárak közül az alapiskolai könyvtárak vannak a legmostohább helyzetben. A szakmai dolgozatok, pályázatok is szívesebben foglalkoznak az összevont, na-

gyobb könyvtárak problémáival; a megoldásuk látványosabb.)

1989-től éveken át várták az Oktatási és Tudományos Minisztérium (a BMBW) jóváhagyását a *Könyvtári munka a fiatal felnőttekért* című kutatáshoz; a tervezetet a minisztérium kérésére többször módosította a bizottság, és lefaragták a várható kiadásokat is. A keleti tartományokból egy rostocki könyvtárat jelöltek ki a kutatás színhelyéül; a nyugati partnerkönyvtár Hamburgban lesz. (Ez a legkirívóbb példája annak, hogy a szükségesnek tartott kutatási programokat nem csekély nehézségek, bürokratikus akadályok legyűrése után tudják elindítani.)

1992 júliusában tették közzé a gyermek- és ifjúsági irodalom tárgyszókatalógusának tervezetét. A vitára bocsátott anyagot átdolgozás, véglegesítés után 1993 elején publikálták. 1992-ben, az Arbeitshilfen sorozatban jelent meg az *Iskolai könyvtári rendszer kiépítése – az új tartományok helyzetének figyelembevételével* c. kiadványuk, mely normákat, szabványokat tartalmaz, együttműködési lehetőségeket mutat be az iskolai és közművelődési könyvtárak között, javaslatokat ad az iskolai könyvtárak berendezéséhez stb.

A gyermek- és ifjúsági könyvtárosoknak tíz éve tartanak rendszeres továbbképzéseket, amelyekbe a könyvtárosasszisztenseket is bevonják. 1994-ben küldtek szét egy kérdőívet az érintett könyvtáraknak, amelyen azt tudakolták, ki tudják-e fizetni a könyvtárak a tandíjat, az utazási és szállásköltségeket, meg tudják-e oldani a továbbképzés miatt távol lévő kolléga helyettesítését. A beérkező válaszokhoz igazodva kívánják kitűzni a tanfolyamok időpontját és esetenként támogatásról is gondoskodnak.

A DBI-ben működő tanácsadó szolgáltatások (Beratungsdienste) némelyike idősebb, mint maga az intézet. Ez áll az iskolai könyvtári tanácsadásra is, mely négy évvel az intézet alakulása előtt indult. A hetvenes évektől vált informálókordináló szervvé, amikor bevezették az oktatási reformokat. A szolgáltatás célja, hogy értelmes együttműködést alakítsanak ki az iskolai és közművelődési könyvtárak, valamint az állami könyvtári ellátóhelyek között.

A tanácsadó munkatársai módszertani kézikönyveket szerkesztettek, kidolgozták az iskolai könyvtári állományok hasznosításának tervezetét és az országos iskolakönyvtári hálózat modelljét. Információs pultokat állítanak fel az oktatással kapcsolatos szakmai kiállításokon és vásárokon.

Rendszeresen szerveznek továbbképzéseket. Ők szerkesztik a *Schulbibliothek Aktuell* című folyóiratot, mely Németországban az egyetlen ezen a szakterületen.

Az egyesítés óta külön munkatárs foglalkozik az új tartományok sajátos problémáival. (Egy 1992-es felmérésük szerint a keleti ifjúsági és gyerekkönyvtárak egyötöde semmiféle gyermek- vagy ifjúsági lapot nem járatott.)

Gyarapítás, állományfejlesztés

A kilencvenes évek elejére szinte valamennyi egyetemi könyvtár súlyos költségvetési gondokkal küzdött, amelyek alapvető hiányokat okoztak mind az alapellátásban, mind a tudományos kutatáshoz nélkülözhetetlen szakirodalom beszerzésében. A pénzforrások sem növekedtek olyan mértékben, mint a piaci kínálat vagy a felhasználói igények. Ezért az egyetemi könyvtárak nagyobb figyelmet kezdtek szentelni az állományfejlesztésnek, a szakirodalmi ellátásnak, valamint a rendelkezésre álló források ésszerűbb kihasználásának.

A DBI szakmai tanácsa megbízta a gyarapítási bizottságot, hogy állományfejlesztési kérdésekkel is foglalkozzon. Tekintettel arra, hogy a tudományos és közművelődési könyvtárak gyarapítási problémái különbözőek, felmerült, hogy határozottabban el kell különíteni a kétféle könyvtártípus vizsgálatát, így két szekciót állítottak fel.

Az IFLA megbízásából nemzetközi felmérést végeztek az ún. „bontott árákról”. A Pergamon Press árpolitikája például sértette az Európai Közösség versenyszabályait, ugyanis a kiadó a nyolcvanas évektől országonként eltérő áron értékesítette kiadványait. Ügynökeik a megrendelőknek csak az adott országra érvényes áron számlázhattak, s így a könyvtárakat is megakadályozták abban, hogy előnyösebb feltételekkel vásároljanak. A tapasztalat azt mutatja, hogy ha a kiadók felszámolják bontott áras politikájukat, akkor egységesen az addig kért legmagasabb árat vezetik be.

1991 áprilisában, a Maxwell-birodalom szét hullása után a Pergamon Presst megvásárolta az Elsevier Science Publishers. Ezzel a világ első és harmadik legnagyobb tudományos kiadója egyesült, több mint ezer tudományos és szakfolyóirat

kiadása került egyetlen kézbe. Az EK szabályai szerint a fúzió érvényes volt. A gyarapítási bizottság kapcsolatot keresett az amerikai könyvtárosokkal, de a hasonló jelenségek elleni összefogás és tiltakozás nem sok eredménnyel kecsegtet.

A bizottság figyelemmel kíséri a nagyobb német és külföldi kiadók árképzési és terjesztési gyakorlatát, és az eredményeket rendszeresen közli a Bibliotheksdienstben. A Harrassowitz Kiadó adatait felhasználva, összeállították a Németországban megjelenő tudományos folyóiratok és monográfiák árlistáját. A külföldi folyóiratok árvaltozásait rögzítő adatbankjuk a nemzetközi folyóiratpiac követését teszi lehetővé. 1993-ban száz kiválasztott folyóirattal kezdték el a figyelmet, és a vizsgált folyóiratok körét folyamatosan bővítik.

Nagyobb megrendelés esetén egyes könyvtári ellátók az amerikai irodalmat ingyen szállítják. Mivel így a kézbesítés 12 hétig tart, azok a könyvtárak, amelyek gyorsan akarják olvasóiknak a legújabb könyveket biztosítani, inkább vállalják a légiposta többletköltségeit (a legtöbb könyvtár azonban él az ingyenes szállítási lehetőséggel). A bizottság az amerikai irodalom szállítóival az ingyenes légipostai kézbesítés lehetőségéről tárgyalt; négy közvetítőcéggel sikerült megegyezniük. Törzsvásárlói tagság mellett, bizonyos tudományos folyóiratokat leszállított áron lehet beszerezni. A freiburgi egyetemi könyvtár felmérése szerint a jogosult könyvtáraknak csupán harmada él ezzel a lehetőséggel. Segíteni fog a helyzeten, ha a DBI-ben összeállítják azokat a jogcímekeket, amelyek alapján hasonló megtakarítások érhetők el.

A piac állandó figyelése mellett a bizottság a tudományos könyvtárak állományfejlesztését tekintti egyik legfontosabb vizsgálódási területének. Ennek érdekében feltárják a hiányokat (főként az egyetemi könyvtárakban); szakmai vitákat kezdeményeznek a gyarapításpolitikáról, állapotfelméréseket végeznek. Két gyarapítási segédletet jelentettek meg a közkönyvtárak számára: a legfontosabb kézikönyvek válogatott jegyzékét és az alapvető folyóiratok listáját. Mindkét kiadványuk iránt kimagaslóan nagy volt az igény a régi és új tartományokban egyaránt. Szoros munkakapcsolatot tartanak fent a könyvtári ellátóhelyekkel (Fachstelle), s az általuk szakcsoportonként összeállított alpművek jegyzékét átveszik a DBI folyamatosan aktualizált gyarapítási tanácsadó

adatbankjába, hogy időszerű gyarapítási útmutatóval tudjanak szolgálni bármely szakterületen.

Rendszeresen szerveznek állományfejlesztési továbbképzéseket az új tartományokban olyan nemzeti irodalmakról, amelyek nem jelenhettek meg az NDK-ban. Céljuk, hogy a könyvtárosok mind a gyarapításnál, mind a tájékoztatásnál ismerjék ezeket az egyre népszerűbb és keresettebb műveket.

Könyvtárjogi kérdések

A DBI jogi bizottságának munkája eredetileg kimerült a jogi véleményezésben és tanácsadásban, az új szabályozás azonban lehetővé teszi, hogy bírósági perekben könyvtárakat képviseljen. Létszáma egy, az NDK jogrendszerében is jártas jogással bővült. Az egyesüléssel számtalan új probléma vetődött föl, ami szükségessé tette, hogy állandó jogi tanácsadó szolgálatot hozzanak létre. Ugyanakkor az Európai Közösséghez való csatlakozás is több, a könyvtárakat is érintő törvénymódosítással járt együtt. A bizottság tapasztalata szerint a könyvtárak egyre gyakrabban fordulnak bíróságokhoz kisebb véleménykülönbségek, nézeteltérések esetén, ami egyébként általános társadalmi tendencia.

Leggyakrabban a szerzői jogvédelemmel kapcsolatos kérdésekkel kell foglalkozniuk. Az Európai Közösség Tanácsa 1992 novemberében közzétette a kölcsönzési jogra vonatkozó irányelveit, amelyek éles vitát váltottak ki nemcsak a német, hanem valamennyi érintett európai könyvtár és a szerzői jogvédelmen alapuló iparágak képviselői között. A nehezményezett passzus szerint a jogilag védett művek eredetijének és sokszorosított változatának kölcsönzése és bérbeadása engedélyhez kötött, illetve ennek híján tilos. A rendelkezés 1994. július elsejétől lépett volna érvénybe. A kereskedelmi cégek teljes tiltást szeretnének elérni a szoftver- és az av-médiák kölcsönzésénél, vagy legalábbis drasztikusan emelni kívánják a kölcsönzési, másolási díjakat, a bizottság pedig a könyvtárak eddigi gyakorlata érdekében lobbizik a bonni törvényhozásnál.

A paderborni első német „computer-könyvtár” létrehozása különösen kiélezte a vitát, mivel ennek a könyvtárnak pontosan az a célja, hogy szoftvereket kölcsönözzön. A bizottság az itt szerzett tapasztalatait *Szoftverek és adathordozók gyarapítása és használata könyvtárakban* címmel tette közzé. A kiadványban a problémát jogi szempontból tárgyalják. A könyvtárak semmiféle felelősséget nem vállalnak, ha olvasóik az általuk kölcsönzött anyagról engedély nélkül készítenek másolatot, de akkor sem, ha a kölcsönzött lemez vírussal fertőzött, s netán tönkreteszi a kölcsönző programjait és adatait.

1989-ben a Német Filmszövetség kampányt indított a közkönyvtárak videókölcsönzése ellen – amely egyébként nem bizonyult jogellenesnek –, és 1994-ben ugyancsak emiatt emelt panaszt a DBI-ben.

Egyre több kiadó nyomtatja a kötet impresszumába, hogy büntetőjogi következményekkel járhat akár egyetlen oldal engedély nélküli másolása is. Ez a tiltás természetesen valamennyi rendelkezésnek ellentmondó, alaptalan követelés. Mivel azonban a könyvtári kölcsönzések miatt a forgalmazó cégek jelentős bevételektől esnek el, várhatóan még nagy viharok lesznek a jogi szabályozás körül, a joghézagokat pedig az érintettek maximálisan ki fogják használni saját érdekében.*

Nagy érdeklődéssel kísért, precedens értékű per zárult le a múlt évben. A második világháború utáni zűrzavarban egy kelet-németországi könyvtár nagy értékű könyvritkaságai eltűntek. Ezt a tényt a könyvtár akkor bejelentette. 1991-ben felbukkant az antikváriumi forgalomban egy 1563-as kiadású kötet, benne a könyvtár bizonyító erejű pecsétjével. A könyvtár a DBI-hez fordult segítségért, hogy visszaszerezhesse egykori tulajdonát. Az antikváriummal és az antikváriusszövetséggel folytatott tárgyalások eredménytelenek maradtak, ezért a DBI jogi bizottsága pert indított. A hamburgi bíróság azonban – az elévülésre hivatkozva – elutasította a keresetet. A bizottság most azt szeretné elérni, hogy az EK jogszabályaiba építsenek be garanciákat a könyvtári tulajdon védelme érdekében. Amíg ez nem valósul meg, addig azt tanácsolja a könyvtáraknak, ne vásároljanak antikváriumban más könyvtárak pecsétjével ellátott könyveket.

Törvénymódosítást sikerült viszont elérnie a bizottságnak egy másik területen. Ha vakok és súlyos mozgássérültek számára hangszalagon

Törvénymódosítást sikerült viszont elérnie a bizottságnak egy másik területen. Ha vakok és súlyos mozgássérültek számára hangszalagon

* E kérdésről bővebben lapunk 1994. 1. számában olvashattak. A kölcsönzési törvény kérdése Európa országai-ban. (Töm. Kovács Emőke.) 86-87. p. és Memorandum a kölcsönzési törvény ellen. (uo. 88-89. p.) (A szerk.)

sokszorosítanak szépirodalmat vagy tankönyveket, akkor nem kell hosszadalmas engedélyeztetésnek megelőznie a folyamatot.

Riadalmat váltott ki, amikor a volt NDK könyvtárépületeit visszaigényelték az egykori tulajdonosok. Mivel ezek az épületek közösségi célokat szolgáltattak, a törvény értelmében az igénylők csak kártérítést kaphattak, a könyvtárak pedig maradtak az épületekben.

Sajátos problémával, a nemzetiszocialista irodalom kölcsönzésének jogi feltételeivel is foglalkozott a bizottság 1993 utolsó hónapjaiban. Végleges állásfoglalás nem született, csak az elmentmondásokra hívták fel a figyelmet. Tilos ugyanis az effajta kiadványok terjesztése, ugyanakkor Hitler Mein Kampfját, mint történelmi dokumentumot, antikváriumokban árusítják. Törvény tiltja a fajgyűlöletre uszító írások terjesztését is, bár tudományos, kutatási és oktatási célokra, „állampolgári felvilágosításra” felhasználhatók a szövegek. Szegény német könyvtárosok így gondban vannak, mert nekik kell eldönteniök, hogy adott esetben tiltott propagandát segítenek elő, vagy csupán a történelem pontosabb megismerését. Az általános gyakorlat az, hogy a nemzetiszocialista könyveket felnőtteknek kiadják, de fiatalok számára nem.

A bizottság rendszeresen szervez előadásokat, többnapos rendezvénysorozatokat; a keletnémet könyvtárosoknak pl. *Bevezetés a könyvtári jogba* címmel, de rendszeresen tájékoztatnak a tervezett EK-határozatokról, a külföldi könyvtárjogi eseményekről, változásokról (pl. az 1992-es, új francia kötelesepéldány-törvényről). *Könyvtárhasználati szabályok* c. kiadványuk iránt oly nagy volt az érdeklődés, hogy a kiadás évében, 1990-ben elkelt az utánnomás is. Kiadták a legfontosabb könyvtári törvények és rendelkezések gyűjteményét. Munkájuk közé tartozik a CD-ROM adatbázisok terjesztésének, használatának vagy a könyvtárak gazdasági tevékenységének jogi megalapozása, de foglalkoznak a könyvtári katalógusok, bibliográfiák, adatbankok jogi védelmével is.

Könyvtárépítészet

Az új tartományokban óriási az igény könyvtárak tervezésére és építésére. Nagyobb térre, bővítésekre van szükségük, valamint a helyi elvá-

rásokhoz és feltételekhez jobban alkalmazkodó egyedi tervekre, mivel a ZIB korábbi gyakorlatában csak központi tervezésre volt lehetőség.

Új tanácsadó szolgáltatás működik 1992-től, amelyhez hagyományos könyvtártechnikával, berendezéssel és könyvtárépítéssel kapcsolatos kérdésekkel lehet fordulni. A szolgáltatás a DBI adat-, szakirodalom- és cégismertető gyűjteményére épül. Vásár- és kiállítástájékoztatókkal, közvetlen cégkapcsolatok felajánlásával elégítik ki az érdeklődést. Új gépek, eszközök, berendezések beszerzése előtt is érdemes kikérni véleményüket.

Könyvtárépítészeti archívumukban az ötvenes évekig visszamenően megtalálhatók a könyvtárak tervrajzai, fotói, az építési programok leírásai, s ezeket az érdeklődők rendelkezésére bocsátják.

Nagy figyelmet szentelnek annak a kérdésnek, hogy az új médiák és a gépesítéssel kapcsolatos kívánalmak figyelembevételével hogyan lehet modern könyvtárat tervezni. Kiadványuk, a *Bedarfsermittlung für wissenschaftliche und öffentliche Bibliotheken* (1991) a könyvtárosok és könyvtárépítésszek közti kommunikációt hivatott elősegíteni. Tapasztalatuk szerint sok félreértés megelőzhető azzal, ha az érintettek tudják, milyen speciális szakmai információkat kell megadni a tervezőnek, illetve ha a könyvtárosok tisztában vannak a tervezés folyamatával.

A cikkben használt rövidítések

BMBW	– Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft
DBS	– Deutsche Bibliotheksstatistik
DBV	– Deutsche Bibliotheksverband
DFG	– Deutsche Forschungsgemeinschaft
DOBI	– Dokumentationsdienst Bibliothekswesen
KAB	– Klassifikation für Allgemeinbibliotheken
MZ	– Methodisches Zentrum für wissenschaftliche Bibliotheken
RAK	– Regeln für alphabetische Katalogisierung
RSWK	– Regeln für den Schlagwortkatalog
SWD	– Schlagwortnormdatei
VK	– Verbundkatalog maschinenlesbarer Katalogdaten deutscher Bibliotheken
ZD	– Zeitschriftendienst
ZDB	– Zeitschriftendatenbank
ZIB	– Zentralinstitut für Bibliothekswesen

Irodalom

1. RÖSNER, Helmut: Publikationsprogramm des DBI. In: *Bibliotheksinfo*, 1992. 5. 329-333.
2. HEISE, Andreas: Redaktion der Deutschen Bibliotheksstatistik. Adressbuch deutscher Bibliotheken. In: *Bibliotheksinfo*, 1992. 8. 527-531.
3. 10 Jahre Deutsches Bibliotheksinstitut. Bilanz und Ausblick. (Red. von Peter Borhardt.) Berlin, DBI, 1989. 147 p. (DBI-Materialien; 85.)
4. SCHMIDT, Marion: Ein Institut für Bibliotheken im vereinten Deutschland. In: *Buch und Bibliothek*, 1992. 4. 327-331.
5. BEYERSDORFF, Günter: Das Deutsche Bibliotheksinstitut 1992: neue Aufgaben, neue Strukturen. In: 82. Deutscher Bibliothekartag in Bochum 1992. Frankfurt am Main, Klostermann, 1993. p. 104-109.
6. Deutsches Bibliotheksinstitut. Jahresberichte 1990 der Kommissionen des DBI. In: *Bibliotheksdienst*, 1991. 5. 718-764.
7. Kommissionen des Deutschen Bibliotheksintituts. Tätigkeitsberichte 1991. In: *Bibliotheksdienst*, 1992. 5. 714-749.; 6. 881-891.
8. Kommissionen des Deutschen Bibliotheksintituts. Tätigkeitsberichte 1992. In: *Bibliotheksdienst*, 1993. 5. 726-771.
9. GRONEMEYER, Horst: Die Publikationstätigkeit und die Bibliographischen Dienste des DBI. In: *10 Jahre Deutsches Bibliotheksinstitut*. Berlin, DBI, 1989. p. 51-59.
10. Arbeitsbericht 1992-1993. Aufgaben und Tätigkeiten des Deutschen Bibliotheksintituts. Berlin, DBI, 1994. 18 p.
11. A Bibliotheksdienst 1990-1994-es évfolyamaiban megjelent bizottsági jelentések és beszámolók.

A szerző *Library and information science: two paradigms c.* előadása a COLIS (Conceptions of Library and Information Science) konferencián hangzott el 1991-ben Tamperében. A tömörítést M. Fülöp Géza készítette.

Könyvtár- és információtudomány: két paradigma

Francis L. Miksa

A könyvtár- és információtudomány (a továbbiakban: KIT) két paradigmája közül az első, a könyvtárra mint társadalmi intézményre összpontosít, a második az információáramlásra mint az emberi kommunikáció rendszerére.

A paradigma kifejezés ebben az értelemben azoknak az eszméknek a rendszerét jelenti, amelyek a KIT-ben központi helyet foglalnak el, s keretül szolgálnak az ismeretek rendszerezésének és a kutatásnak.

Néhány előzetes megjegyzés. Először: a paradigmák nem utólag megfigyelt általános ten-

denciákra összpontosítanak, hanem olyan rendszerező elvekre, amelyeket sok szakember elfogad, s amelyek jelentős kutatások alapjául szolgálnak. Másodszer: a szerző azért választotta ezt a két paradigmát, mert ezeket fogadják el a legtöbben, s ezekre történik a legtöbb hivatkozás, ám ez nem zárja ki más, konkurens paradigmák létezését. Harmadszer: az ilyen paradigmák nem tagadják szükségszerűen egymást; ezek, mint látni fogjuk, inkább kiegészítik, mint sem tagadják egymást. Negyedszer: a két paradigma alapjául szolgáló eszmék nem a KIT területén alakultak ki, hanem szélesebb intellektuális területről kölcsönözték azokat.

A könyvtár mint társadalmi intézmény

Ez a paradigma a húszas-harmincas években alakult ki a chicagói egyetem könyvtártudományi főiskoláján. A kutatók a szociológiában és a neveléstudományban alkalmazott módszertani és kutatási elvek segítségével fejlesztették ki, s ku-